

„Kryzys ukraiński”, „operacja antyterrorystyczna” czy „wojna ukraińsko-rosyjska”?

Wstęp

W dyskursie publicznym używanych jest wiele pojęć na określenie konfliktu w Donbasie. „Kryzys ukraiński”, „operacja antyterrorystyczna”, „wojna ukraińsko-rosyjska” – to tylko wybrane z nich. Z pełnym przekonaniem można stwierdzić, że toczy się obecnie konflikt rosyjsko-ukraiński, a jednym z jego elementów jest wojna informacyjna. Strony walczą o to, czyj przekaz zdominuje światową przestrzeń medialną. Orężem tej walki jest m.in. stosowana siatka pojęciowa, bowiem użycie określonego terminu w odniesieniu do konkretnego wydarzenia spełnia wyznaczone cele polityczne. Niniejszy referat stanowi próbę uporządkowania pojęć wykorzystywanych do opisu sytuacji na Ukrainie oraz rozszyfrowania ich politycznego znaczenia.

Analiza o charakterze językowym prowadzona będzie w perspektywie porównawczej. Jej przedmiotem będą wybrane komunikaty, zarówno oficjalne (akty prawne, deklaracje polityczne, informacje na stronach internetowych organów państwowych, organizacji międzynarodowych i ośrodków analitycznych), jak i nieoficjalne (Wikipedia). Pomocniczo wykorzystane zostaną również definicje słownikowe oraz naukowa literatura przedmiotu.

1. „Kryzys ukraiński”

Pojęcie „kryzys ukraiński” instynktownie zdaje się być określeniem najbardziej pojemnym, co zatem wchodzi w jego zakres? Zgodnie z angielską Wikipedią¹ na kryzys ukraiński składają się 3 wydarzenia: „Euromajdan”, rosyjska interwencja wojskowa oraz wojna w Donbasie. Rosyjska edycja Wikipedii w ogóle nie zawiera hasła „kryzys ukraiński”. Link do rosyjskiego objaśnienia terminu „Ukrainian crisis” odsyła do pojęcia „kryzys polityczny na Ukrainie (2013–2014)”², który autorzy utożsamiają z wewnętrzną sytuacją polityczną sąsiedniego państwa, a z 3 składowych definicji

¹ *Ukrainian crisis*, https://en.wikipedia.org/wiki/Ukrainian_crisis, 28.12.2015. Wszystkie tłumaczenia od autora.

² *Политический кризис на Украине (2013—2014)*, https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D1%81_%D0%BD%D0%B0_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%B-D%D0%B5_%282013%E2%80%942014%29, 28.12.2015.

angielskiej objaśnienie rosyjskie jest tożsame tylko z „Euromajdanem”. Co ciekawe, również ukraińska Wikipedia nie zawiera hasła „kryzys ukraiński” i nie spotkamy się z nim w oficjalnym ukraińskim przekazie, chociaż jest ono obecne w dyskursie publicznym. Świadczy o tym Ukraińskie Kryzysowe Centrum Medialne³. Hasło „Ukrainian crisis” w ukraińskiej wersji Wikipedii odsyła do pojęcia „Rewolucja Godności”⁴. Ta definicja jest zbliżona do hasła z rosyjskiej Wikipedii, zatem na podstawie wolnej encyklopedii internetowej można zaryzykować stwierdzenie, że to, co na Ukrainie określane jest jako Rewolucja Godności, w Rosji nazywa się kryzysem politycznym na Ukrainie 2013–2014.

Słownik języka polskiego PWN definiuje rewolucję jako „zbrojne wystąpienie dużej części społeczeństwa przeciw istniejącej władzy, mające na celu zmianę ustroju w państwie” lub „proces gwałtownych zmian w jakiejś dziedzinie”⁵. Rewolucja Godności spełnia przesłanki tej definicji, chociaż protestujący na Majdanie po broń sięgnęli dopiero w momencie, gdy władze próbowały w sposób siłowy, z wykorzystaniem broni palnej, rozprędzić demonstrantów. Termin „rewolucja” w znaczeniu politycznym wywołuje raczej negatywne skojarzenia z uwagi na stosowany przez rewolucjonistów terror, jednak w przypadku najnowszej historii Ukrainy konotacje są przeważnie pozytywne⁶.

Władze rosyjskie starają się przedstawiać procesy polityczne na Ukrainie w jak najgorszym świetle, dlatego też wystrzegają się używania w publicznym dyskursie określenia „Rewolucja Godności”, stosując w zamian pojęcie „kryzys ukraiński”. Samo słowo „kryzys” ma kilka znaczeń. Polski słownik wskazuje ich aż 5: „1. sytuacja, w której jakiś konflikt staje się tak poważny, że grozi wybuchem wojny, zmianą rządu lub innym radykalnym rozwiązaniem; 2. załamanie się procesu wzrostu gospodarczego i regres w rozwoju ekonomicznym państwa; 3. stan zniechęcenia i utraty motywacji do życia i pracy; 4. zachwianie jakiegoś systemu wartości lub pozycji czegoś; 5. najcięższy, przełomowy moment w przebiegu choroby”⁷. Skojarzenia wywoływane przez termin „kryzys” są zdecydowanie negatywne, a jego stosowanie w rosyjskim przekazie publicznym ma podkreślać destruktywny charakter przemian na Ukrainie. Oczywiście kryzys może być rozpatrywany zarówno jako zagrożenie, jak i szansa, jako upadek lub nowy początek. Z jednej strony może prowadzić do rozpadu, z drugiej do przebudowy

³ Zostało ono powołane jako organizacja pozarządowa 4 marca 2014 roku, a więc w trakcie zbrojnej aneksji Krymu, w odpowiedzi na wojnę informacyjną prowadzoną przez Rosję przeciwko Ukrainie. Za zadanie centrum postawiło sobie „przekazywanie wspólnocie międzynarodowej obiektywnych informacji o wydarzeniach na Ukrainie, wyzwaniach i zagrożeniach bezpieczeństwa narodowego, w szczególności w sferze politycznej, gospodarczej, energetycznej, humanitarnej”. Zob.: *Для інформування світової спільноти про події в Україні працював Український кризовий медіа-центр*, <http://uacrisis.org/ua/1-launch>, 31.12.2015.

⁴ *Револуція гідності*, https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%B2%D0%BE-%D0%BB%D1%8E%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%B3%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96, 30.12.2015.

⁵ *Rewolucja*, <http://sjp.pwn.pl/szukaj/rewolucja.html>, 30.12.2015.

⁶ „Rewolucja ukraińska” w latach 1917–1921, „rewolucja na granicy” w 1990 r., „pomarańczowa rewolucja” w 2004 r. – wszystkie te wydarzenia były przejawami dążeń emancypacyjnych Ukraińców.

⁷ *Kryzys*, <http://sjp.pwn.pl/szukaj/kryzys.html>, 30.12.2015.

i modernizacji⁸. W intencji strony rosyjskiej kryzys na Ukrainie ma doprowadzić do jej rozkładu, jednak nie do całkowitej katastrofy, upadek państwa ukraińskiego byłby bowiem dla Rosji zbyt kosztowny. Ukraina ma zostać zdegradowana do takiego stanu, w którym sama wróci w orbitę wpływów rosyjskich. Wówczas będzie już można mówić o szansie i modernizacji, ale na rosyjskich warunkach, z Ukrainą jako członkiem ugrupowań integracyjnych tworzonych pod auspicjami Kremla.

Pojęciem „kryzys ukraiński” posługuje się rządowy think-tank Rosyjska Rada Spraw Międzynarodowych (RRSM), w znaczeniu zbliżonym do objaśnienia angielskiej Wikipedii. RRSM zamieściła na swojej stronie internetowej kalendarium kryzysu ukraińskiego podzielone na lata: 2013, 2014 i 2015⁹. Publikowane w nim materiały podzielone są na działy: „wydarzenia wewnątrzregionalne”, „społeczność globalna” i „publikacje RRSM”, a więc – w przeciwieństwie do Wikipedii – kalendarium uwzględnia międzynarodowy wymiar kryzysu. Otwierają je 2 teksty z 12 listopada 2013 roku: wywiad *Niehistoryczny wybór Ukrainy* z przedstawicielem Federacji Rosyjskiej przy UE Władimirem Czyżowym oraz publicystyczny tekst *Europa, Rosja i starcie o Ukrainę* członka RRSM Siergieja Karaganowa. Jeżeli w chronologii kryzysu strona rosyjska umieściła publikacje już z 12 listopada 2013 roku, to oznacza to, że przewidywała ona jego wybuch, a być może nawet inspirowała go. Wiele mówią też same tytuły. Wybór europejskiego wektora integracji przez Ukrainę, po pierwsze, ma być sprzeczny z historią, po drugie, postrzegany jest w Rosji w kategoriach konfliktu z Zachodem. Należy podkreślić, że w oficjalnym przekazie władze rosyjskie wzywają do likwidacji stref wpływów w Europie, chociaż wydźwięk tytułu tekstu S. Karaganowa jest zgoła odmienny. Dopiero następnym wydarzeniem na rosyjskiej linii czasu była pierwsza akcja protestacyjna na Majdanie z 21 listopada 2013 roku. Opis zupełnie pomija jej przyczynę, jaką było zawieszenie przez władze ukraińskie przygotowań do podpisania umowy stowarzyszeniowej z UE. Skupiono się w nim na liczności protestu (tysiąc uczestników) oraz miejscu – wskazano, że oprócz Kijowa demonstracja zorganizowana została we Lwowie. Nie podano innych miast, chociaż media ukraińskie w nocy z 21 na 22 listopada 2013 roku informowały o akcjach m.in. w Użhorodzie, Doniecku, Iwano-Frankowsku i Łucku¹⁰. Podkreślono również, że miasteczko namiotowe na Majdanie zostało rozbite wbrew decyzji władz miejskich. Taki dobór informacji był nieprzypadkowy: dla celów propagandowych należało uwydatnić bezprawność protestów oraz umniejszać ich skalę – wśród wskazanych 2 miast musiał znaleźć się Lwów, czyli rozsądnik niegdyś mazepinizmu, a teraz banderowskiego faszyzmu.

Analogiczny kalendarz kryzysu ukraińskiego prowadzi Centrum Studiów Strategicznych i Międzynarodowych (CSSM), ponadpartyjny think-tank amerykański. Kalendarium amerykańskie rozpoczęło wydarzenie z 21 listopada 2013 roku, pominięte

⁸ Z. Czachór, *Wstęp do teorii kryzysu integracji i Unii Europejskiej. Analiza podstawowych uwarunkowań*, w: *Unia Europejska w czasach kryzysu. Najważniejsze wyzwania i scenariusze na przyszłość*, red. M. Musiał-Karg, Wydawnictwo Naukowe WNPiD UAM, Poznań 2014, ss. 7 i 13.

⁹ *Український кризис. Хронологія – 2015*, <http://russiancouncil.ru/ukrainiancrisis>, 30.12.2015.

¹⁰ *Українці від Львова до Донецька також виходять на мітинги*, <http://www.pravda.com.ua/news/2013/11/22/7002698/>, 30.12.2015.

przez stronę rosyjską: rezygnacja rządu ukraińskiego z podpisania umowy stowarzyszeniowej z UE. Następną informacją, 22 listopada 2013 roku, były międzynarodowe opinie na decyzję władz w Kijowie. CSSM zacytował m.in. rzecznika prezydenta Federacji Rosyjskiej Dmitrija Pieskowa, który powiedział, że Rosja „powitała życzenie naszego bliskiego partnera Ukrainy zoptymalizowania i rozwoju współpracy handlowej i ekonomicznej”¹¹. Wydźwięk komentarza RRSM z tego samego dnia był diametralnie inny: „w Moskwie mało kto ma iluzje – odmowa podpisania przez Ukrainę umowy o stowarzyszeniu z UE nie oznacza zwrotu ku Rosji”¹². Nasuwa się pytanie, skąd ta różnica w komunikatach? Główną przyczyną kryzysu ukraińskiego, według władz rosyjskich, nie była odmowa podpisania przez prezydenta W. Janukowycza umowy stowarzyszeniowej z UE, a walka o Ukrainę toczona między Zachodem¹³ a Rosją. Decyzja o wstrzymaniu przez Ukrainę procesu integracji europejskiej była bezpośrednią przyczyną wybuchu protestów społecznych, ale nie kryzysu jako takiego. Treść komentarza RRSM można zatem odczytywać w następujący sposób: władze w Kijowie podjęły krok zgodny z naszymi interesami, Ukraina musi jednak potwierdzić swoją lojalność. Trzeba powiedzieć, że kolejne posunięcia rządu ukraińskiego – rozpędzenie studenckiego miasteczka namiotowego, przyjęcie przez Radę Najwyższą Ukrainy tzw. ustaw dyktatorskich, próby stłumienia protestów – świadczyły o chęci sprostania oczekiwaniom północno-wschodniego sąsiada. W. Janukowycz i rząd Mykoły Azarowa stracili zaufanie władz rosyjskich w chwili rezygnacji z siłowego sposobu rozpędzenia demonstrantów. Symbolicznym jest fakt, że przedstawiciel Federacji Rosyjskiej Władimir Łukin nie złożył podpisu pod porozumieniem z 21 lutego 2014 roku o uregulowaniu kryzysu na Ukrainie, sygnowanym z jednej strony przez prezydenta W. Janukowycza, z drugiej przez liderów opozycji, a które zaświadczyli swoimi podpisami ministrowie spraw zagranicznych Polski i Niemiec oraz przedstawiciel ministra spraw zagranicznych Francji. Strona rosyjska nie chciała w ten sposób wiązać sobie rąk politycznymi deklaracjami, bo była już przygotowana do aneksji Krymu i podsycania nastrojów separatystycznych na wschodniej i południowej Ukrainie.

Być może termin „kryzys ukraiński” przejdzie do historii, podobnie jak np. „kryzys kubański”. Przemawia za tym chociażby pojawienie się literatury przedmiotu¹⁴, na razie jednak nie można wyznaczyć precyzyjnie zakresu tego pojęcia, ponieważ kryzys ciągle trwa. Jeśli spojrzeć szerzej na najnowszą historię Ukrainy, to termin ten znajdzie zastosowanie do całego okresu niepodległości. Kryzys polityczny na Ukrainie ciągnie się z krótszymi lub dłuższymi przerwami od 2000 roku, czyli od akcji „Ukraina bez Kuczmy”. Jeśli wziąć pod uwagę gospodarkę, to kryzys trawi wschodniego sąsiada Polski od momentu likwidacji ZSRR, chociaż jego korzenie sięgają jeszcze czasów

¹¹ Cyt. za: *International Reaction to Ukraine's About-Face*, <http://csis.org/ukraine/kyiv.htm#2>, 30.12.2015.

¹² *Нерис не стал Рубиконом*, <http://www.tiki-toki.com/timeline/embed/497924/9746957413/#>, 30.12.2015.

¹³ Zachód rozumiany szeroko, tzn. państwa członkowskie UE i NATO. W rosyjskim dyskursie UE jest przedstawiana jako realizatorka polityki amerykańskiej w konflikcie o Ukrainę.

¹⁴ Zob.: M. Popowski, *Transatlantyckie struktury bezpieczeństwa w obliczu kryzysu ukraińskiego*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2014, nr IV; R. Zięba, *Międzynarodowe implikacje kryzysu ukraińskiego*, „Stosunki Międzynarodowe” 2014, nr 2.

pieriestrojki. Można zatem zaryzykować stwierdzenie, że kryzys ukraiński, czy kryzys na Ukrainie, trwa nieprzerwanie od 1991 roku, albo – mówiąc inaczej – Ukraina jest państwem kryzysowym czy państwem kryzysu, lub – za Adamem Danielem Rotfeldem – państwem dysfunkcyjnym¹⁵. Czy można nazwać Ukrainę również państwem upadłym? Ryszard Zięba poszedł chyba za daleko w swojej konstatacji, że Ukraina ma jego znamiona¹⁶. Klasycznym przykładem *failed state* jest Somalia, Ukraina z pewnością nie osiągnęła jeszcze takiego poziomu dezintegracji, chociaż utworzenie batalionów ochotniczych walczących w Donbasie i finansowanych przez oligarchów stanowi niebezpieczny precedens. Indeks państw kruchych, który zastąpił indeks państw upadłych, zakwalifikował Ukrainę w 2015 roku do państw o umiarkowanym zagrożeniu upadkiem¹⁷, obok Ekwadoru i Chin¹⁸. Bliższym prawdy byłoby nazwanie Ukrainy państwem upadającym, które może jeszcze wrócić do pełnienia wszystkich swoich funkcji.

2. „Operacja antyterrorystyczna” i „wojna ukraińsko-rosyjska”

Termin „operacja antyterrorystyczna” (ATO) jest oficjalnym określeniem władz ukraińskich na konflikt zbrojny w Donbasie. ATO rozpoczęła się w godzinach porannych 13 kwietnia 2014 roku w Słowiańsku. Już wtedy w oficjalnym przekazie ukraińskim oprócz ATO pojawiły się określenia „wojna” i „agresja”. Na stronie internetowej Rady Najwyższej opublikowano orędzie p.o. prezydenta Ołeksandra Turczynowa do narodu Ukrainy, w którym mówił m.in.: „dzisiejsze święto [była to Niedziela Palmowa – I. K.] zasłoniła agresja [podkr. I. K.] i krew. W przededniu koordynowane przez Federację Rosyjską oddziały terrorystyczne zajęły urzędy spraw wewnętrznych i inne budynki administracyjne w kilku miastach obwodu donieckiego. [...] Krew przelana została na wojnie [podkr. I. K.], którą Federacja Rosyjska prowadzi przeciwko Ukrainie. Agresor nie zatrzymał się i kontynuuje organizację zamieszek na wschodzie kraju”¹⁹. Dlaczego zatem, mimo posługiwania się w oficjalnych wypowiedziach wojenną retoryką, władze ukraińskie stosują pojęcie ATO?

Ukraińska ustawa o walce z terroryzmem z 20 marca 2003 roku²⁰ definiuje operację antyterrorystyczną w następujący sposób: jest to kompleks skoordynowanych specjalnych działań ukierunkowanych na uprzedzenie, zapobieganie i zwalczanie działalności terrorystycznej, uwolnienie zakładników, zabezpieczenie bezpieczeństwa ludności, unieszkodliwienie terrorystów, minimalizację skutków działalności terrorystycznej.

¹⁵ A. D. Rotfeld, *Porządek międzynarodowy. Parametry zmiany*, „Sprawy Międzynarodowe” 2014, nr 4, s. 34.

¹⁶ R. Zięba, op. cit., s. 14.

¹⁷ *Fragile states index 2015*, <http://library.fundforpeace.org/library/fragilestatesindex-2015.pdf>, 31.12.2015.

¹⁸ Dla porównania, Polska należy do państw wysoce stabilnych. Niższą od Ukrainy pozycję w indeksie zajmuje Rosja, którą zaliczono do państw wysokiego zagrożenia.

¹⁹ *Звернення в.о. Президента України, Голови Верховної Ради України Олександра Турчинова до народу України*, <http://rada.gov.ua/news/Тор-новуна/91409.html>, 2.01.2016.

²⁰ *Закон України про боротьбу з тероризмом*, «Голос України» від 22.04.2003, № 77.

stycznej (art. 1 ust. 1 pkt 19). Działalnością terrorystyczną jest w ukraińskim systemie prawnym (art. 1 ust. 1 pkt 5) aktywność, która obejmuje:

- planowanie, organizację, przygotowanie i dokonywanie aktów terrorystycznych;
- nakłanianie do dokonania aktu terrorystycznego, stosowania przemocy wobec osób fizycznych lub organizacji, zniszczenia obiektów materialnych w celach terrorystycznych;
- organizację nielegalnych formacji zbrojnych, ugrupowań przestępczych (organizacji przestępczych), grup przestępczych zorganizowanych w celu dokonywania aktów terrorystycznych, jak również udział w tych aktach;
- werbowanie, uzbrajanie, przygotowanie i wykorzystanie terrorystów;
- propagandę i rozpowszechnianie ideologii terrorystycznej;
- finansowanie i inne wspieranie terroryzmu.

Przepisy poświęcone wojnie agresywnej zawarte są w ukraińskim kodeksie karnym²¹ (art. 437). Za planowanie, przygotowanie lub wywołanie agresywnej wojny lub konfliktu zbrojnego, a także za udział w zмовie mającej na celu dokonanie takich czynów grozi kara pozbawienia wolności od 7 do 12 lat. Prowadzenie wojny agresywnej lub agresywnych działań zbrojnych jest przestępstwem zagrożonym sankcją od 10 do 15 lat więzienia. Na gruncie samego tylko kodeksu karnego można z dużą dozą prawdopodobieństwa stwierdzić, że ATO wypełnia znamiona konfliktu zbrojnego, władze ukraińskie nie stosują jednak takiej kwalifikacji.

Dalsza analiza wymaga porównania pojęć „konflikt zbrojny”, „wojna” i „agresja”. „Konflikt zbrojny obejmuje wszelkie przejawy walki zbrojnej między państwami, nawet wówczas, gdy wojna nie została wypowiedziana”, w konflikcie zbrojnym mogą uczestniczyć również aktorzy nieuznawani przez społeczność międzynarodową²². Idąc dalej, „wojna oznacza zerwanie między państwami stosunków pokojowych i przejście do stosunków wojennych, czyli rozpoczęcie walki zbrojnej i wrogich aktów skierowanych przez państwa wzajemnie przeciwko sobie”²³. Na gruncie prawa międzynarodowego, zgodnie z Konwencją Haską²⁴, przesłanką wojny jest jej wypowiedzenie lub ultimatum wystosowane wobec innego państwa (art. 1). W kontekście konfliktu w Donbasie kluczowe znaczenie mają skutki wypowiedzenia wojny. Dotychczasowe stosunki pokojowe zmieniają się wówczas w stosunki wojenne, które są równoznaczne z zerwaniem stosunków dyplomatycznych i konsularnych oraz utratą mocy, bądź zawieszeniem umów międzynarodowych zawartych między wojującymi państwami.

Prawnomiędzynarodowe definicje agresji mają jak na razie charakter *soft law*. Nowelizacja statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego z 2010 roku, która nie weszła jeszcze w życie, wprowadziła do niego art. 8 *bis*. Stanowi on, że akt agresji oznacza użycie przez państwo siły zbrojnej przeciwko suwerenności, integralności

²¹ *Кримінальний кодекс України*, «Офіційний вісник України» від 08.06.2001, № 21, стор. 1, стаття 920.

²² T. J. Kęsoń, *Stan wojny a stan wojenny – zagadnienia formalno-prawne*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2014, vol. 8, nr 2, s. 147.

²³ Ibidem.

²⁴ *Konwencja z dnia 18 października 1907 r. dotycząca rozpoczęcia kroków nieprzyjacielskich*, Dz. U. z 1927, Nr 21, poz. 159.

terytorialnej lub politycznej niepodległości innego państwa lub w inny sposób niezgodny z Kartą Narodów Zjednoczonych²⁵. Za akt agresji uważa się – niezależnie od wypowiedzenia wojny – następujące, enumeratywnie wymienione działania:

- a) napaść czy atak sił zbrojnych jednego państwa na terytorium innego lub okupację militarną, chociażby tymczasową, wynikającą z takiej napaści lub ataku, lub jakiegokolwiek zajęcie terytorium innego państwa lub jego części przy użyciu siły;
- b) bombardowanie przez siły zbrojne lub użycie jakiegokolwiek innej broni w odniesieniu do terytorium innego państwa;
- c) blokadę portów lub wybrzeży przez siły zbrojne innego państwa;
- d) zaatakowanie przez siły zbrojne innego państwa lądu, morza, sił powietrznych lub marynarki albo słuza powietrznego innego państwa;
- e) użycie sił zbrojnych przebywających na terytorium innego państwa w wyniku zawartego z nim porozumienia w sposób sprzeczny z warunkami tego porozumienia lub przedłużanie ich pobytu na terytorium innego państwa po wygaśnięciu porozumienia;
- f) udostępnianie przez państwo swego terytorium innemu państwu, w celu dokonania agresji przeciwko państwu trzeciemu;
- g) wysyłanie przez państwo lub z upoważnienia państwa uzbrojonych band, grup, cywili czy zbrojnych najemników, którzy dokonują aktów zbrojnych przeciwko innemu państwu o ciężkości porównywalnej do wyliczonych wyżej, a także istotne angażowanie się w takie akty²⁶.

W odniesieniu do konfliktu w Donbasie powszechnie stosuje się termin „wojna hybrydowa” oznaczający „nieokreślony co do formy, politycznie niejasny, konflikt zbrojny toczący się poniżej progu regularnej wojny”²⁷. Rosyjski analityk wojskowy Paweł Felgengauer konflikt rosyjsko-ukraiński nie nazywa wojną hybrydową: „To typowa wojna tajna. Związek Radziecki i Rosja prowadziły 46 tajnych wojen od 1946 do 2000 r.”²⁸ Zaliczył do nich wojny m.in.: w Korei, Indochinach, Algierii, Etiopii, Angoli, Nikaragui, Mozambiku i wojny izraelsko-arabskie. Odwołując się do Samuela Huntingtona, konflikt w Donbasie jest przykładem wojny kresowej, chociaż nie klasycznej, ponieważ nie ma charakteru religijnego²⁹. Autor *Zderzenia cywilizacji...* pomylił się, prognozując małe prawdopodobieństwo wybuchu konfliktu cywilizacyjnego między Ukrainą i Rosją. Konflikt w Donbasie, w kontekście ideologicznym, jest starciem pomiędzy *ruszkim mirom* a cywilizacją europejską. Rosyjskiej koncepcji

²⁵ Tłumaczenie za: E. Zielińska, *Definicja zbrodni agresji w polskim kodeksie karnym w kontekście art. 8 bis Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2010, s. 8, http://www.iws.org.pl/pliki/files/AR_Zieli%C5%84ska%20Zbr%20agresji.pdf, 12.03.2016.

²⁶ Ibidem, s. 8–9.

²⁷ Z wypowiedzi b. Szefa Biura Bezpieczeństwa Narodowego gen. Stanisława Kozieja, cyt. za: M. Fryc, *Polska strategia obronności wobec zagrożenia militarnego z elementami „wojny hybrydowej”*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2015, nr I, s. 62.

²⁸ *Российский военный эксперт: В России все готово для новой атаки*, <http://www.pravda.com.ua/rus/articles/2015/07/10/7074026/>, 3.01.2016.

²⁹ S. P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA SA, Warszawa 2001, s. 387.

obca jest idea praw obywatelskich. W przekazie rosyjskim celowo się ją deformuje, przedstawiając Unię Europejską jako „Gejropę”, w przeciwieństwie do broniącej chrześcijańskich tradycji Rosji. Dzielący Ukrainę „uskok cywilizacyjny” między Zachodem a prawosławiem, o którym pisał S. Huntington, z każdymi wyborami przesuwa się coraz bardziej na wschód. Potencjalny sukces europejskiego modelu rozwoju na Ukrainie mógłby stanowić przykład dla społeczeństwa rosyjskiego, czemu obecne władze w Moskwie skutecznie się przeciwstawiają. Konflikt w Donbasie jest elementem większej gry o Ukrainę, która ma wymiar także historyczny. Rosja wywodzi swoje korzenie z Rusi Kijowskiej, niemożliwym jest zatem, żeby Kijów, „matka grodów ruskich”, wypadł z orbity rosyjskich wpływów.

Podsumowując rozważania teoretyczne, działania zbrojne, które rozpoczęły się 13 kwietnia 2014 roku w Donbasie na pewno wypełniają znamiona międzynarodowego konfliktu zbrojnego, uprawnione jest w związku z tym sformułowanie „konflikt ukraińsko-rosyjski”. Od 24 sierpnia 2014 roku uczestniczą w nim regularne oddziały armii rosyjskiej, do czego władze w Moskwie oficjalnie się nie przyznają³⁰. Gdyby nawet uznać za prawdziwe deklaracje rosyjskie, dotychczasowe działania – dozbrajanie oddziałów separatystycznych, obecność rosyjskich najemników, ostrzały artyleryjskie terytorium ukraińskiego – są wystarczające, by zakwalifikować je jako agresja rosyjska na Ukrainę. Nieuprawnione, choć pojawiające się nawet w naukowej literaturze³¹, jest używanie pojęcia „wojna ukraińsko-rosyjska” w rozumieniu prawa międzynarodowego, ponieważ żadna ze stron konfliktu wojny nie wypowiedziała.

Aby ocenić polityczne motywy wykorzystywania określonej terminologii, należy przyrzeć się praktycznym przykładom. W rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 2202 z 17 lutego 2015 r. mowa jest o: „tragicznych wydarzeniach i przemocy we wschodnich regionach Ukrainy”, „sytuacji we wschodnich regionach Ukrainy” i o „obecnym kryzysie”³². Słowo „konflikt” pojawiło się dopiero w burzliwej debacie, która nastąpiła po przyjęciu rezolucji. W celu osiągnięcia kompromisu zdecydowano się zatem na użycie określeń jeszcze łagodniejszych³³. W komunikatach Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie pojawia się ono w sformułowaniu „zapobieganie i rozwiązywanie konfliktu” na określenie zadania specjalnej misji monitorującej

³⁰ Zob.: M. Menkiszak, R. Sadowski, P. Żochowski, *Rosyjska interwencja zbrojna we wschodniej Ukrainie*, Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-09-03/rosyjska-interwencja-zbrojna-we-wschodniej-ukrainie>, 3.01.2016.

³¹ Zob.: K. Sobczyk, *Konflikt na Ukrainie – porażka czy szansa dla Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony UE?*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2015, nr 1.

³² *Resolution 2202 (2015) Adopted by the Security Council at its 7384th meeting, on 17 February 2015*, http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2202.pdf, 4.01.2016.

³³ Warto w tym miejscu przytoczyć wymianę zdań pomiędzy przedstawicielami USA i Rosji przy ONZ. Na zarzut tego pierwszego o wzniesienie konfliktu na Ukrainie rosyjski ambasador odpowiedział retorycznymi pytaniami: czy to my obaliliśmy prezydenta? Co wywołało konflikt? Dodał też, że decyzją władz w Kijowie było rozpoczęcie operacji **wojskowej** [podkr. I. K.] na wschodniej Ukrainie. Wypada przypomnieć, że formalnie konflikt w Donbasie jest operacją antyterrorystyczną, a nie wojskową. Zob.: *Unanimously Adopting Resolution 2202 (2015), Security Council Calls on Parties to Implement Accords Aimed at Peaceful Settlement in Eastern Ukraine*, <http://www.un.org/press/en/2015/sc11785.doc.htm>, 4.01.2016.

OBWE na Ukrainie. W jego rozwinięciu mowa jest już jednak o „napięciach i niepokojach w części kraju”, które wybuchły w wyniku rozwoju wydarzeń zapoczątkowanych w listopadzie 2013 roku³⁴. Porozumienia mińskie wspominają „wydarzenia, które miały miejsce w wybranych rejonach obwodów donieckiego i ługańskiego Ukrainy” oraz – co warto podkreślić – „formacje zbrojne wybranych rejonów obwodów donieckiego i ługańskiego Ukrainy”³⁵. To ostatnie sformułowanie może skłaniać do oceny, że w Donbasie mamy do czynienia z wojną domową, czego za wszelką cenę starają się unikać władze ukraińskie.

27 stycznia 2015 roku Rada Najwyższa Ukrainy podjęła uchwałę o apelu w sprawie uznania Federacji Rosyjskiej za państwo-agresora³⁶. Akt ten nie ma żadnej mocy prawnej, jest tylko i wyłącznie deklaracją polityczną. Rada Najwyższa przygotowała uchwałę w imieniu swoim, a nie państwa ukraińskiego, i skierowała ją do parlamentów narodowych, zgromadzeń parlamentarnych organizacji międzynarodowych³⁷ oraz do ONZ. Ukraiński parlament wezwał „międzynarodowych partnerów Ukrainy”³⁸ do uznania Federacji Rosyjskiej za państwo-agresora, które wszelkimi sposobami wspiera terroryzm i blokuje działalność Rady Bezpieczeństwa ONZ [...], a tak zwane «DNR» i «ŁNR» za organizacje terrorystyczne³⁹. Rosyjska agresja wojskowa jest realizowana, zgodnie z apelem, m.in. poprzez „wsparcie i zaopatrywanie szeroko zakrojonych ataków terrorystycznych”.

Zakończenie

Dla podsumowania niezbędne jest wskazanie celów Rosji i Ukrainy realizowanych poprzez konflikt w Donbasie. Po pierwsze, wstrzymuje on proces zbliżenia Ukrainy z UE. Rosja przedstawia siebie jako stronę, której interwencja, wspólnie z UE, jest niezbędna dla modernizacji Ukrainy. Swoisty szantaż odniósł skutek w postaci trójstronnych konsultacji w sprawie wejścia w życie pogłębionej strefy wolnego handlu UE i Ukrainy oraz jego odroczenia do 2016 roku. Pogodzenie się państw zachodnich z rosyjską interwencją w Syrii może stanowić precedens: jeżeli możemy współpracować na naszych warunkach na Bliskim Wschodzie, to możemy również na Ukrainie. Po drugie, rewolta w Donbasie przedłuża kryzys wewnętrzny i opóźnia wdrażanie

³⁴ *Conflict prevention and resolution*, <http://www.osce.org/ukraine-smm/117733>, 4.01.2016.

³⁵ *Комплекс мер по выполнению Минских соглашений*, <http://www.osce.org/cio/140156>, 4.01.2016.

³⁶ *Постанова Верховної Ради України про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором*, «Голос України» від 29.01.2015, № 15.

³⁷ Parlament Europejski, zgromadzenia parlamentarne: Rady Europy, NATO, OBWE, GUAM.

³⁸ Nasuwa się pytanie: jeśli Ukraina wzywa swoich partnerów, tj. państwa, to dlaczego kieruje apel do parlamentów, a nie do państw?

³⁹ Ukraina nie uznała do tej pory Rosji za agresora, ani też DNR i ŁNR za organizacje terrorystyczne.

niezbędnych reform. Co więcej, specjalny status samorządu w wybranych rejonach obwodów donieckiego i ługańskiego, przewidziany w porozumieniach mińskich, miał być elementem ukraińskich reform – konstytucyjnej i decentralizacyjnej. Planowano, że wejdą one w życie do końca 2015 roku. Reformy stanęły w miejscu, ponieważ nie ma zgody w Radzie Najwyższej na wprowadzenie do konstytucji zapisów gwarantujących specjalne traktowanie separatystycznych regionów. Po trzecie, w przekazie rosyjskim konflikt w Donbasie jest wewnętrznym kryzysem ukraińskim, dlatego też Rosja wymaga od Ukrainy podjęcia rozmów z nieuznanymi republikami. Nawiazanie takiego dialogu oznaczałoby uznanie DRL i ŁRL, do czego władze ukraińskie nie chcą dopuścić.

Podstawowym celem Ukrainy jest reintegracja zbuntowanych rejonów Donbasu. Jeszcze w sierpniu 2014 roku prawdopodobny wydawał się scenariusz zbrojnego rozwiązania konfliktu, przekreśliła go jednak rosyjska interwencja wojskowa. Rosja pokazała tym samym, że nie pozwoli na militarną rozprawę z separatystami. W obliczu bezpośredniego zagrożenia inwazją strona ukraińska nie podejmie kolejnej próby zbrojnej, będzie zatem uczestniczyć w procesie mińskim i konsultacjach w formacie normandzkim obejmujących Ukrainę, Rosję, Niemcy i Francję. Władze w Kijowie uznają konflikt w Donbasie za międzynarodowy i starają się przekonać do swojego stanowiska społeczność globalną. Niejako na przeszkodzie stanęły Ukrainie wojna domowa w Syrii i kryzys migracyjny w UE, które odciągnęły uwagę świata od Donbasu.

Stosowanie określonej terminologii służy realizacji nakreślonych powyżej celów. Używanie przez stronę ukraińską pojęcia „wojna rosyjsko-ukraińska”, chociaż nieuprawnione, ma podkreślać międzynarodowy charakter konfliktu. Służy temu również podejmowanie takich działań, jak wystosowanie apelu o uznanie Rosji za państwo-agresora, mimo że krok ten nie ma żadnego znaczenia prawnego. Ukraina unika w swoim dyskursie wskazującego na wewnętrzne problemy państwa pojęcia „kryzys”, nie chcąc dopuścić do wrażenia, że to on był przyczyną wystąpień separatystycznych. Rosja dla realizacji swoich celów stosuje język zgoła odmienny, wskazujący właśnie na kryzys wewnętrzny Ukrainy. Zainicjowała go Rewolucja Godności (w terminologii ukraińskiej) lub kryzys polityczny na Ukrainie, charakteryzujący się naruszeniami praw człowieka i pogwałceniem zasad praworządności (w terminologii rosyjskiej). Obie strony nie zawsze jednak działają konsekwentnie. Redaktorzy rosyjskiej Wikipedii zawężają „kryzys ukraiński” do „Euromajdanu”, podczas gdy czynniki oficjalne posługują się tym pojęciem również do oznaczenia konfliktu w Donbasie. Ze strony ukraińskiej z pozoru niezrozumiałe jest jednocześnie podkreślanie międzynarodowego charakteru „wojny” i oficjalne posługiwanie się terminem ATO. Warto zastanowić się, jakie konsekwencje przyniosłoby wypowiedzenie wojny Rosji. Oznaczałoby to zerwanie wszystkich kanałów dyplomatycznych i umów międzyrządowych, co miało by katastrofalne skutki dla Ukrainy, przede wszystkim dla gospodarki. Symbolem tej swoistej schizofrenii są fabryki będące własnością prezydenta Petra Poroszenki, które do tej pory bez większych przeszkód produkują w Rosji słodycze. Można jedynie żywić nadzieję, że w tym przypadku partykularne interesy prezydenta-oligarchy nie biorą góry w międzynarodowym konflikcie.

Literatura

- Conflict prevention and resolution*, <http://www.osce.org/ukraine-smm/117733>, 4.01.2016.
- Czachór Z., *Wstęp do teorii kryzysu integracji i Unii Europejskiej. Analiza podstawowych uwarunkowań*, w: *Unia Europejska w czasach kryzysu. Najważniejsze wyzwania i scenariusze na przyszłość*, red. M. Musiał-Karg, Wydawnictwo Naukowe WNPiD UAM, Poznań 2014.
- Для інформування світової спільноти про події в Україні запровадував Український кризовий медіа-центр*, <http://uacrisis.org/ua/1-launch>, 31.12.2015.
- Fragile states index 2015*, <http://library.fundforpeace.org/library/fragilestatesindex-2015.pdf>, 31.12.2015.
- Fryc M., *Polska strategia obronności wobec zagrożenia militarnego z elementami „wojny hybrydowej”*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2015, nr I.
- Huntington S. P., *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA SA, Warszawa 2001.
- International Reaction to Ukraine's About-Face*, <http://csis.org/ukraine/kyiv.htm#2>, 30.12.2015.
- Kęsoń T. J., *Stan wojny a stan wojenny – zagadnienia formalno-prawne*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2014, vol. 8, nr 2.
- Комплекс мер по выполнению Минских соглашений*, <http://www.osce.org/cio/140156>, 4.01.2016.
- Konwencja z dnia 18 października 1907 r. dotycząca rozpoczęcia kroków nieprzyjacielskich*, Dz. U. z 1927, Nr 21, poz. 159.
- Кримінальний кодекс України*, «Офіційний вісник України» від 08.06.2001, № 21, стор. 1, стаття 920.
- Kryzys*, <http://sjp.pwn.pl/szukaj/kryzys.html>, 30.12.2015.
- Menkiszak M., Sadowski R., Żochowski P., *Rosyjska interwencja zbrojna we wschodniej Ukrainie*, Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-09-03/rosyjska-interwencja-zbrojna-we-wschodniej-ukrainie>, 3.01.2016.
- Нерис не стал Рубиконом*, <http://www.tiki-toki.com/timeline/embed/497924/9746957413/#>, 30.12.2015.
- Політичний кризис на Україні (2013—2014)*, https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D1%81_%D0%BD%D0%B0_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D0%B5_%282013%E2%80%942014%29, 28.12.2015.
- Popowski M., *Transatlantyczne struktury bezpieczeństwa w obliczu kryzysu ukraińskiego*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2014, nr IV.
- Постанова Верховної Ради України про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором*, «Голос України» від 29.01.2015, № 15.
- Resolution 2202 (2015) Adopted by the Security Council at its 7384th meeting, on 17 February 2015*, http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2202.pdf, 4.01.2016.
- Революція гідності*, https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D1%8E%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%B3%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96, 30.12.2015.
- Револуція*, <http://sjp.pwn.pl/szukaj/rewolucja.html>, 30.12.2015.
- Российский военный эксперт: У России все готово для новой атаки*, <http://www.pravda.com.ua/rus/articles/2015/07/10/7074026/>, 3.01.2016.

Sobczyk K., *Konflikt na Ukrainie – porażka czy szansa dla Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obro-ny UE?*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2015, nr I.

Ukrainian crisis, https://en.wikipedia.org/wiki/Ukrainian_crisis, 28.12.2015.

Український кризис. Хронологія — 2015, <http://russiancouncil.ru/ukrainiancrisis>, 30.12.2015.

Українці від Львова до Донецька також виходять на мітинги, <http://www.pravda.com.ua/news/2013/11/22/7002698/>, 30.12.2015.

Unanimously Adopting Resolution 2202 (2015), Security Council Calls on Parties to Implement Accords Aimed at Peaceful Settlement in Eastern Ukraine, <http://www.un.org/press/en/2015/sc11785.doc.htm>, 4.01.2016.

Выступление Постоянного представителя Российской Федерации при ОБСЕ А. К. Лукашевича на заседании Постоянного совета ОБСЕ о ситуации на Украине и необходимости выполнения Минских договоренностей, Вена, 10 декабря 2015 года, http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/rso/osce/-/asset_publisher/bzhxR3zkq2H5/content/id/1978015, 5.01.2016.

Закон України про боротьбу з тероризмом, «Голос України» від 22.04.2003, № 77.

Zielińska E., *Definicja zbrodni agresji w polskim kodeksie karnym w kontekście art. 8 bis Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2010, http://www.iws.org.pl/pliki/files/AR_Zieli%C5%84ska%20Zbr%20agresji.pdf, 12.03.2016.

Zięba R., *Międzynarodowe implikacje kryzysu ukraińskiego*, „Stosunki Międzynarodowe” 2014, nr 2.

Звернення в.о. Президента України, Голови Верховної Ради України Олександра Турчинова до народу України, <http://rada.gov.ua/news/Top-novyna/91409.html>, 2.01.2016.

Summary

The article is an attempt to systematize notions connected with the Russian-Ukrainian conflict in Donbas. The sources for the research are communications, both official and unofficial. They have been analyzed semantically, in a comparative perspective. The author draws a hypothesis, that nomenclature used by parties of conflict achieves specific political goals. Russian broadcast underlines internal nature of “Ukrainian crisis”, while Ukraine stressing Russian involvement in the conflict emphasizes its international character.

Paweł LUZAK

Spowolnienie gospodarcze a kryzys legitymizacji władzy. Studium przypadku Chińskiej Republiki Ludowej i Komunistycznej Partii Chin

Wstęp

W ostatnich latach stopniowemu spowolnieniu wzrostu gospodarczego Chińskiej Republiki Ludowej (ChRL) towarzyszy dyskusja na temat ewentualnych konsekwencji, jakie może to generować dla rządzącej państwem autorytarnie Komunistycznej Partii Chin (KPCh). W debacie publicznej pojawiają się opinie wskazujące na poważne ryzyko erozji źródeł władzy KPCh przy utrzymaniu się lub pogłębieniu obserwowanych tendencji¹. Model „legitymizacji efektywnościowej”² w naturalny sposób traci bowiem użyteczność wraz z zanikiem skuteczności władzy na kluczowych, z punktu widzenia społeczeństwa, płaszczyznach.

Analiza problematyki legitymizacji władzy w odniesieniu do reżimu autorytarne-go, występującego w ChRL wymaga doprecyzowania teoretycznych podstaw badanego zagadnienia, które stanowi kluczowy element relacji między władzą a społeczeństwem w każdym państwie. Problematykę tę można znaleźć już u Tukidydesa. Następnie jako nierozzerwalnie związana z istotą władzy i relacją między rządzonymi a rządzącymi pojawiała się w pracach Thomasa Hobbes, Jeana Jacquesa Rousseau, Johna Locke’a, Niccolo Machiavelli czy Karola Marksa³.

Jako pierwszy zagadnienia związane z legitymizacją władzy na gruncie nauk społecznych podjął Max Weber, podkreślając kluczową rolę, jaką dla legitymizacji władzy odgrywa wiara w to co czyni system legitymizowanym. Wskazał w związku z tym trzy główne źródła władzy – racjonalne (legalne), charyzmatyczne i tradycyjne. Z jego rozumienia „legitymizacji” wyprowadzić można kluczowe dla nauk społecznych założenie, że zjawisko to badać należy nie w kategoriach absolutnych, ale jedynie w od-

¹ Zob. V. Yu, *Communist Party powered by history? Why China's one-party rule is facing a legitimacy crisis*, „South China Morning Post”, <http://www.scmp.com>, 5.07.2016.

² Pojęcie to ma swoje źródła w koncepcjach S. M. Lipseta, który wskazywał na znaczenie instrumentalnie traktowanej efektywności w ocenie prawomocności rządów. W tym przypadku najważniejsze elementy legitymujące władzę powiązane są z procesami modernizacji i rozwoju gospodarczego (wzrost urbanizacji, poziomu wykształcenia, zamożności, czy roli środków przekazu); za: K. Jasiński, *Legitymizacja władzy i ograniczenia „słabej” merytokracji*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, s. 2, <http://www.pte.pl>, 6.07.2016.

³ Zob. R. Lamb, *Rethinking Legitimacy and Illegitimacy*, Center for Strategic and International Studies, s. 5–6, <https://www.csis.org>, 3.07.2016.